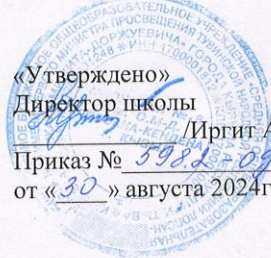

Муниципальное бюджетное общеобразовательное учреждение
средняя общеобразовательная школа №18 имени О. М-Д. Лопсана-Кендена г.Кызыла

«Рассмотрено»
Руководитель ШМО
Санаа /Санаа Ч.С./
протокол №1
от «29» августа 2024г

«Согласовано»
Заместитель директора по УВР
Хомушка /Хомушку Ч.Э./
Протокол № 1
от « 30 » августа 2024г

«Утверждено»
Директор школы
Иргит /Иргит А.Ю./
Приказ № 5982-09
от « 30 » августа 2024г

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

внеурочной деятельности

«Торээн дылым делегей»

9 «б», «в», «г», «д», «ж», «з»
на 2024-2025 учебный год

Руководитель: Санаа Ч.С. Шожап М.В, Куулар А.И., Кужугет А.А.
г. Кызыл – 2024г

Тайылбыр бижик

9-ку класстарнын «Торээн (тыва) дыл» деп класстан дашкаар кичээлге ажылчын программаны ортумак ниити билиг школазынга күрүне стандарты болур А.К. Ойдан-оол, Ш.Ч. Сат, Н.Д. Сувандинин тургусканы «Тыва дыл болгаш харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы» деп программанын база К.Б. Доржу, Н.Д. Сувандин, А.Б. Хертек, Б.Ч. Ооржак, Ч.А. Сарыглар, М.В. Бавуу-Сюрюннүн чижек программасынга, «Тыва дыл 5 класс»— Кызыл, 2014 өөредилге ному Федералдыг Куруненин өөредилге стандарттарынын негелделеринге дууштур тургускан.

Торээн дылды болгаш литератураны башкылаарынын бир чугула угланыышкыны - оореникчилернин харылзаалыг чугаазын сайзырадыры.

Бо курстун «Торээн дылым делегейи» кол сорулгазы — дыл эртеминге ундезилелдин куштелдирип, уругларнын харылзаалыг чугаазын сайзырадыр ажылдарнын дээштиин чедип алыры. Оореникчилерге чугаанын, билиг (понятия) системазын дончу таныштырып, чугаалаарының быжыг мергежилдерин болгаш чачылдарын шингээттирип хевирлээри.

Курсту тургузарда 9-ку класска тыва дыл болгаш литература программасынын, «Харылзаалыг чугаа сайзырадылгазы» деп болуунге дууштур кылган. Ажылды чугула деп коргеш, программаже киирген айтырыгларже кичээнгейни угландырган: чугаанын стильдери; созуглел; оон темазы; кол бодалы; чугаанын янзылары (тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын).

Харылзаалыг чугаа сайзырадыр ажылдарнын ундезини - созуглелдин темазын тодарадыры, кол бодалга дууштур теманы долу ажыдары; материалдарны чыып, тема аайы-биле болуглээри болгаш чугаанын янзыларынын аайы-биле тургузары, созуглелдин кезектерин (абзац) чурумчудары, кол бодалды чедингир илередип, созуглелдин утказын экижидип ажылдаары болур.

Чугаанын болуп турар байдалын барымдаалап, чугаанын стильдерин тодарадырынга теориялыг болгаш практиктиг ажылдар бердинген. Школачылар эртемнернин ундезинин эге класстардан эгелеп ооренип турар болганда, чугаа стильдерин тайылбырлаарда болгаш тодарадып өөредирде, эртем бурузунден чедип ап турар билиглерин ажыглап болур.

Өөредилге курузунда ийи угланыышкын бар: биргизи - теория, ийнгизи - практика. Теорияны чоптуг, чедингир ажыглап тайылбырлаары башкынын чогаадыкчы ажылындан хамааржыр.

Курстун практиктиг кезээнде 9-ку класска чугаа сайзырадырынын теориялыг билиглерин оореникчилернин шингээдип алырынга дузалаар тускай онаалгаларлыг мергежилгелерни база куруне шылгалдазынга белеткел чорударынга тускай онаалгаларны берген.

Бирги болуктун мергежилгелеринде белең созуглелдер чувелернин болгаш болуушкуннарнын онзагай демдектерин сайгарып тодарадыр, башкынын тайылбырлап бергени теориялыг билигни практика-биле холбап шингээди, чижектер-биле бадыткаар, туннел ундуреринге өөредип турар.

Ийиги болуктун, мергежилгелеринде уруглар онаалгаларны кууседирде, бот-тускайлан ажылдап, теориялыг билиглерни боттары ажыглап, тайылбырлап тургаш, тодаргай мергежилди, чанчылдарны чедип алыр ажылдар болур.

Ушку болуктун мергежилгелери - чогаадыкчы онаалгалар. Оларнын сорулгазы болза школачыларга янзы-буру темаларга чогаадыгларны бижидип тура, шингээдип алган билиглерин боттары долузу-биле ажыглап ооренирин чедип алыры.

Ынчангаш бердинген мергежилгелернин системазы оореникчилерге чугаанын тодаргай билиглери-биле таныжар, ол билиглернин ачызында чугаанын чугула мергежил-чанчылдарын алган болгаш чугаазынга хостуг ажыглаар арганы берип турар.

Чугаа сайзырадыр онаалгаларны кууседип турар уеде, аргалыг-ла болза, таарымчалыг байдал турары чугула. Кичээлдерге амыдыралга чоок, оореникчилер боттарын хостуг алдынар байдал албадал чок, чогаадыкчы ажылдаарынга идиг болур.

Чогаадыглар бижиирин ооренип тургаш, оореникчилер боттарынга шиитпирлээр тодаргай сорулгаларны салып чанчыгар: чогаадыгнын стилин шилип алыры, ол стилин созуглелдеринге негелделер; чугаанын янзызы, анаа ажыглаар дылдын чурумалдыг аргалары; кол бодалды сайзырадыр; созуглелдин кезектерин харылзаштылары дээш оон-даа оске.

Курстун эн-не кол негелдези - оореникчилернин бот-тускайлап ажылдаары. Теманы берген соонда. Созуглелди тургузары, оон стилин, янзызын шилип алыры, бодалын канчаар сайзырадып бижиирин оореникчилер боттары шиитпирлээр. Мындыг хевирлиг онаалгаларны кууседири - хостуг чугаалажып харылзажырынга чугула базым.

Ниитизи-биле курстун материалдары оореникчилернин чугаа культуразын бедидеринге болгаш чугаазынга торээн дылынын байлаан медреселдиг болгаш хостуг ажыглап, боттарынын сагыш-сеткилин, бодалдарын чугаа уезинде шын дамчыдарынга дузалаар.

Курстун бир кол сорулгасы - харылзаалыг чугаага хамаарышкан чамдык чугула билиглерни оореникчилерге чедирип тайылбырлавышаан, чугаага, оон культуразынга уругларнын билиглерин, сонуургалын улам ынай бедидери болур.

Ниити утказын тайылбырлаар болза, чугаа дээрге кижилернин харылзажырынын чугула чепсээ, дылдын амыдыралга илереттинери азы хереглеттинери болур.

Литературлуг дылдын нормаларынын негелделеринге дугжуп турар, утказы тода, грамматика талазы-биле шын, стиль талазы-биле чогулчалыг чугаалаарынга уругларны бичизинден кижизидип ооредип каар болза, бистин торээн тыва дылвыстын улам ынай хогжуп сазыраарынга херин базым болуру чугаажок.

Дыл чангыс черге турбас. Чон - дылдын чаяакчызы, эдилекчизи болгаш чаартыкчызы. Дылдын ээзи - кижинин угаан-бодалы, эртем-билин болгаш, ниити культуразы ниитилелдин хогжулдези-биле оскерлип, сайзырап турар болгаш амыдыралга дылдын ажыглалы база делгемчип, дыл бодунун иштиги хоойлу-дурумнеринге чагыртып, уруглчу оскерлип, сайзырап турар.

Тыва дыл куруне дылы болганда, бодунун дылынга бодалын, сагыш-сеткилин илередиринге эн-не херектиг, таарымчалыг состеерни ажыглап, шын, тода, арыг чугаалаары - кижиги бурузунун хулээлгези.

Кичээлден дашкаар ажыл-чорудулганын темазын шилтээнинин чугулазы

Дыл - ниитилелде эн-не кол шимчедикчи чепсек. Оореникчи кижиги бодунун торээн дылынын тыптып сайзырап келген төөгүзүн, оон ниитилелде амгы үеде туружун сайгарып боданып ооренири амгы үенин негелдези. «Тыва дыл» эртемин ооредир шактарнын эвээжи-биле уругларга немелде кичээлди шак бо эртемге эрттирери чугула чүүл болуп турар. Оон-биле чергелештир уругларнын эртемге сонуургалын көдүрүп, торээн дылынга ынакшылын күштелдирер.

Кичээлден дашкаар ажыл-чорудулганын сорулгалары

Өөредиглиг:

- оореникчилерни «Тыва дыл» эртеминге сонуургалдыг кылдыр өөредир;
- тыва дылды амыдырал-биле холбап, бүгү талалыг сайзыраңгай, бедик культуралыг, чараш мөзү-шынарлыг, чогаадыкчы арга-шинектиг кижини хевирлээр;
- уругларны бот-тывынгыр, чогаадыкчы ажылдап өөредир.

Сайзырадыр:

- уругларнын амыдыралче бот-тускайлаң медреселдиг көрүжүн хевирлеп, чогаадыкчы арга-шинээн сайзырадыр;
- аас болгаш бижимел чугааны делгеренгей, утказынга дүүштүр шын ажыглап, сайгарарын сайзырадыр.

Кижизидилгелиг:

- сагыш-сеткили байлак, мөзү-бүдүжү чаагай, эпиг-чөптүг;
- кижилерге, торээн черинге, бойдузунга ынак, хумагалыг;
- хамааты бот-медресели бедик, ада-чурт төөгүзүн үнелеп билер

— номчулгага сонугралдыг, чогаадыкчы езу-биле боданып, бодунуң туружун амыдыралдың кандыг-даа байдалында камгалап билир кижини кижизидер.

Планнынган түннелдер (ФКӨС-түн негеледелери-биле):

Предметтиг түннелдер (предметные):

- тыва дылдың теориялыг билиглери;
- төрөөн чериниң төөгүзү;
- тыва дылдың тывылганы;
- тыва дылдың адырларынга янзы-бүрү интеллектуалдыг оюннарның билиглери (лексика, фонетика, грамматика)

Бот-тускайлаң түннелдер:

- мөзү-шынары бедик, бот-сайзыраңгай чогаадыкчы кылдыр ажылдап өөрөнгени;
- ада-өгбезиниң төөгүзүн, чаагай чаңчылдарын билип чоруур кылдыр хевирлээри;
- тыва чоннун, күрүнениң төлээзи кылдыр санап, ооң улусчу ужуруларын сагып, салгап кижизидери;
- төрөөн чуртунга, ие дылынга, чонунга хумагалыг, ынак болур;
- бодунуң үзел-бодалын бот-тодарадып, бот-углап, бот-сайзырадып билир;
- чаа билиглер шиңгээдип алырын медреселдиг-биле угаап билир;
- патриотчу тура-сорукут, күш-ажылга ынак, эртем-билигже чүткүлдүг, кадык амыдыралдыг болур.

Метапредметтиг түннелдер:

- чүге өөренириниң сорулгаларын билип, ону янзы-бүрү аргалар-биле чедип алырын билир;
- чидиг айтырыгларны чогаадыкчы арга-биле дилеп тывары;
- кылыр чүүлүн сорулгазының аайы-биле күүседип, планнап, доозуп билир;
- өөрөнгөн чүүлдерин системажыдып билир;
- янзы-бүрү медээ алыр чүүлдерни тып билири (словарьлар, номнар, интернет четкизинде сайтылар, энциклопедиялар, библиотека, картотека, номчулга залы...)
- кижини бүрүзүнүң бодалын дыңнап, чөпшээрэжиң, эдиң билири;
- коллективтиг ажылдажылга үезинде кылыр чүүлүн хуваап, демнежиң, юодунуң үлүүн кирип, бот-боттарын хынажып билири;
- тыва дылдың өске эртемнер-биле холбаалыын болгаш ооң ужуру-утказын билири;
- тыва дылга хамаарышкан билиглерин билдигиң ажыглап, бедик чугаа культуралыг болур.

Неделяда - 1 шак, чыл дургузунда - 34 шак.

№	темазы	шагы	ай, хуну	
			факт езугаар	херек кырында
1	Кирилде кичээл. Сөзүглел дугайында билиг, сөзүглелдин кол демдектери	1	09.09.	
2	Сөзүглелдин темазын, кол утказын тодарадып тургузары.	1	16.09.	
3	Сөзүглелдин тургузуу, планы. Абзацтың сөзүглелдин кезектеринге чардынар аргазы болуру.	1	23.09.	
4	Сөзүглелдин микротемазы (кыска темаларга чардынганы), кезектеринин болгаш ооң иштинде домактарның харылзашкаа.	1	30.09.	
5	Сөзүглелдин утказын дамчыдар хевирлери: планын тургузары, допчулай бижири, аннотация.	1	07.10.	
6	Сөзүглелдин темазын, утказын, тургузуун, утка болгаш хүлээлгезинин аайы-биле янзызын тодарадыры	1	14.10.	
7	Сөзүглелдин планын тургузары.. Сөзүглелдин дылының онзагайын сайгарары.	1	21.10.	
8	Созуглелге планнарын ангы-ангы хевирлерин тургузары (айтырыглыг, тезистиг...)	1	28.10.	
9	Сөзүглелдин утказының, домактарның харылзажыр аргаларының аайы-биле уткалыг кезектерин тодарадып тургузары	1	11.11.	
10	Аңгы-аңгы хевирлер, стильдер, жанрлар аайы-биле сөзүглелдерни тургузары. Сөзүглел тургузарының негелделерин сагыыры	1	18.11.	
11	Созуглелде кол болгаш иштики темаларны тодарадыры	1	25.11.	
12	Практиктиг кичээл. Созуглелдер-биле ажыл	1	02.12.	
13	Эдертигни кыскаладыр чыыра тыртып бижииринин янзы-буру аргалары	1	09.12.	
14	Сөзүглелдин ниити утка-тургузуун сайгарып кызырары	1	16.12.	
15	Сөзүглелде темаларны кол болгаш ийиги чергенин кылдыр бөлүктөп алыры. Сөзүглелди шүүрээри.	1	23.12.	
16	Дылдың болушкуннарын кызырып бижири. (солуптары, ап кааптары, катгыштырыптары)	1	13.01.	
17	Дылга хамаарыштыр ажыглап болур аргалар. Чаңгыс аймак кежигүннерни түңнекчи сөс-биле солуптары.	1	20.01.	
18	Домактың кезек үзүндүзүн синоним сөс-биле солуптары.	1	27.01.	
19	Домакты азы ооң бир кезээн айылганың ат орну-биле солуптары	1	03.02.	
20	ЧНД-ни бөдүүн домактар-биле солуптары	1	10.02.	
21	Дорт чугааны доора чугаага солуптары.	1	17.02.	
22	Катаптаашкыннарны ап кааптары	1	24.02.	

23	Синонимнери ап кааптары	1	02.03.	
24	Элээн каш домактарны чаңгыс домак кылдыр каттыштылары	1	09.03.	
25	Созуглел-биле ажыл: «Эдер амытаннар»	1	16.03.	
26	Созуглел-биле ажыл: «Кожуп чораанывыс»	1	23.03.	
27	Созуглел-биле ажыл: «Бургут кадарчы»	1	13.04.	
28	Созуглел-биле ажыл: «Уларлар»	1	20.04.	
29	Созуглел-биле ажыл: «Уш оран бар»	1	27.04.	
30	Созуглел-биле ажыл: «Четки аргааш, салып каар»	1	04.05.	
31	Созуглел-биле ажыл: «Пош бажынга»	1	11.05.	
32	Созуглел-биле ажыл: «Улуургак дагаажык»	1	18.05.	
33	Созуглел-биле ажыл: «Эдер амытаннар»	1	25.05.	
34	Туннел кичээл.	1	25.05.	